

СЪДЪРЖАНИЕ

Чл.-кор. Аксиния Джурова: Неописуемо усещане е да държиш старинен ръкопис в ръцете си.....	21
Акад. Александър Петров: Аз продължавам да бъда най-младият академик в БАН	29
Акад. Александър Попов: Родовата памет като гордост и отговорност.....	36
Проф. Александър Федотов: Книгата е уникален продукт на човешкия ум	44
Проф. Александър Чирков: Академията на науките излъчва знание и го споделя с другите	53
Акад. Атанас Атанасов: Генното инженерство не е толкова опасно	62
Чл.-кор. Атанас Атанасов: За БАН и за реформата	72
Чл.-кор. Атанас Ковачев: Щастлив съм, че живея в град, който има толкова богато наследство	79
Акад. Благовест Сендов: Организацията на науката е нещо много сериозно	91
Проф. Борислав Тошев: Учените от точните науки могат да бъдат успешни и в хуманитаристиката	100
Проф. Валерия Фол: В нашата работа е важно и вдъхновението	113
Проф. Ваньо Митев: На гребена на науката.....	126
Акад. Васил Големански: Златните години на зоологията в България	137
Акад. Васил Гюзелев: Изворите са особено важни за историята.....	143
Чл.-кор. Венелин Живков: Хубаво би било, научните приоритети да следват приоритетите на държавата	150

Проф. Владимир Кожухаров: В науката международните контакти са много важни	158
Акад. Георги Марков: В историята има нравствени ценности, а не само факти	165
Проф. Георги Фотев: Светът е по-голям от нашата долина	172
Чл.-кор. Дамян Дамянов: Науката е призвание	182
Акад. Дечко Павлов: Нашите публикации се четат и цитират от учени в цял свят.....	193
Проф. Димитър Христов: За мен основното е правенето на музика.....	197
Проф. Донка Петканова: Който добро прави, добро намира	205
Акад. Дочи Ексерова: Аз съм един щастлив човек	214
Чл.-кор. Емилия Пернишка: Ученият е човек, който гледа по-задълбочено на нещата	223
Проф. Емилия Стайчева: Още от студентка ме грабна сравнителното литературознание	230
Проф. Ивайло Знеполски: Киното беше моето убежище	241
Чл.-кор. Иван Ангелов: Пазарно стопанство, но с човешко, социално лице	251
Проф. Иван Маразов: Реформа не означава икономизация на науката	259
Проф. Иван Стефанов: Интелигенцията трябва да бъде готова да поеме отговорност за развитието на обществото	266
Акад. Иван Юхновски: Моето кредо винаги е било, че и утре е ден за борба	274
Проф. Иваничка Георгиева: Не мога да си представя да работя нещо друго	281
Чл.-кор. Йордан Йорданов: Когато държах костите на Раковски, съм се чувствал най-много българин	289

Проф. Катерин Катеринов: Любовта към книгата ме е просмукала	295
Акад. Кирил Боянов: Ученият трябва да е носител на висока нравственост и да бъде обществено отговорен	306
Акад. Кирил Василев: Всичко в света ме интересува	314
Проф. Климентина Иванова: Аз обичам да усещам времето, което протича през мен	323
Акад. Константин Косев: Не съм се чувствал в сянката на баща си	335
Проф. Красимир Станчев: Цял живот съм се занимавал със Средновековието	343
Проф. Мария Младенова: Бъдещето никога не се случва такова, каквото го виждаме във въображението си.....	351
Проф. Милена Цанева: Домът ни беше литературен салон	362
Проф. Минко Балкански: Единственото качество, което се изисква от човека, е трудолюбие	370
Акад. Михаил Виденов: Не може да съществува държава без интелигенция	380
Проф. Надежда Драгова: Моите университети	388
Проф. Никола Георгиев: Литературоведите се делим по устойчивост, обвързаност с определени идеи, теми и хвърковатост: летим	400
Акад. Никола Съботинов: Аз съм оптимист за БАН	411
Проф. Николай Василев: Човекът е същество в развитие	425
Проф. Огнян Герджиков: Любовта ми към правото е непресъхваща	436
Д-р Петър Берон: Бих направил отново всички сладки грешки, които съм допуснал	444

Чл.-кор. Петър Велинов: Науката е духовна ценност	453
Проф. Петър Иванов: Да бъдеш психолог, означава да се учиш цял живот	461
Акад. Петър Кендеров: Талантът е нашето най-голямо природно богатство	469
Акад. Петя Василева: Искам да реализирам благородната идея на акад. Пашев „Зрение за всички”	476
Проф. Стефан Хаджитодоров: За науката е важен можещият човек	488
Проф. Стоян Денчев: Ученият като мениджър	497
Проф. Христо Белоев: Русенският университет е европейско учебно заведение	508
Проф. Христо Мермерски: Природата се е погрижила да имаме всичко, което да ни прави жизнени и здрави	515
Акад. Ячко Иванов: Аз съм много упорит човек.....	523

БЪЛГАРСКИЯТ УЧЕН КАТО ЧОВЕК, ТВОРЕЦ И ГРАЖДАНИН

„Знанието съществува, за да се разпространява”

Ралф Уолдо Емерсън

Нашата епоха все повече налага представата за интелектуалното творчество като висш израз на човешката интелектуална активност в т.нар. „общество на знанието”. Вече не само капиталът, а *знанието* се осъзнава като първостепенно условие за развитие и прогрес на цивилизацията в едно глобализиращо се общество, където културните и в частност, научните достижения, представляват не просто *национален капитал*, а *общочовешки културен принос*. В споменатия процес огромно е значението на познаване *историята на националната наука* и нейното място в световната наука.

За съжаление, характерните за Просвещението и ранномодерната епоха пиетет и уважение към труда на учения, почти отсъства в постмодерното общество. Множествеността на елитите, дори в страни с най-високо заплащане на научния труд, по-скоро маргинализира изследователя и преподавателя за сметка на бизнесмена, и особено на псевдоелитите от сферата на шоубизнеса и спорта. И докато представителите на развлекателната индустрия са в центъра на публичното внимание, и не слизат от екрана и от страниците на все по-жълтеещите се вестници, трудът и социалният престиж на учения девалвират. И нещо особено опасно за обществото на знанието – ролята им се забравя. Въпреки да е доказано като социален постулат, че всеки вложен долар (или лев) в научната сфера се връща *осемкратно*, проблемите на научната общност рядко стават предмет на обществена дискусия и твърде спорадично е присъствието дори на най-изявените учени в средствата за масова информация, даже когато се говори за научна политика. Радвалите се на голяма популярност през ХХ в. книжовни поредици за живота за изтъкнати пионери на познанието, днес стават библиографска рядкост, а издателският бизнес не бърза да стартира нови издания и библиотеки, популяризиращи сред младото поколение професията на учения като призвание и вълнуващо интелектуално приключение.

Парадоксът е, че именно хората, които са създали и създават начина на живот на съвременния човек, и на които се дължи прогресът на човечеството, като правило са в сянка. Дори и Нобеловите лауреати не са в състояние трайно да раздвижат масовия интерес, освен ако около тях няма светски скандали. Ключката, а не интересът към познанието, дирижира медийното любопитство и се стига до там, че най-често се спекулира с псевдопознанието или нещастieto на отделни видни личности като Стивън Хокинг например, чието име бива преекспонирано, но не за сметка на разкриване реалните му заслуги. Защото, за съжаление, не

толкова научните му приноси, колкото личното му битие с разводите, интелектуалните му увлечения или антипатии, ангажират вниманието на журналисти и публика.

В България традиционно научният елит се е радвал на заслужено обществено внимание. По следосвобожденска традиция, учените са онази част на българската интелигенция, която проявява особена *чувствителност към обществените промени* и понася немалка част от несгодите на несвършващите ни преходи между исторически епохи и мисловни парадигми. За разлика от представителите на т.нар. художествено-творческа интелигенция обаче, сравнително рядко бива търсена и представяна тяхната позиция на експерти и граждани. И с изключение на няколко медийни звезди, те само спорадично застават в светлината на прожекторите. А и когато средствата за масова информация се сетят за тях, обикновено се иска експертното им мнение, а личността им остава на заден план.

Звучи смешно и архаично, но се оказва, че все още в съзнанието на българина ученият е *човек на преклонна възраст, едва ли не отишелник, откъснат от проблемите на реалния живот*. Или поне така ни го представиха в еуфорията на подготовка на поредния български вариант на „Лаборатория на славата”, която тази година, в търсенето на младите лица на българската наука, се радваше на засилен медиен интерес. Оказва се, че младите българи масово не бързат да се идентифицират с носителите на познанието и трябваше да им се обясняват азбучни истини, че ученият е не просто интелект, но и личност с често всеотдадени интереси, че може да е млад и привлекателен. И даже добре облечен (въпреки че заплатата му в родната страна е около средностатистическата). Все пак, утешително е, че според цитиранията в пресата, се оказва, че и американските младежи, например, имат същата невярна геронтофилска представа за учения, който, ако случайно е по-млад, непременно е „смахнат професор”, според тиражираната в безброй варианти холивудска комедия.

За това задачата на екипа на проекта „*Златен фонд на българската наука. Личностни и социални детерминанти в творческия процес на видни учени*”, реализиран благодарение на Фонда за научни изследвания към Министерството на образованието, младежта и науката, си постави нелеката задача да представи реалистично-достовърно *духовния портрет на съвременния български учен* в социологическа извадка от 100-120 национално и световно изявени специалисти. Като същевременно разкрие неговите условия на живот и труд, професионалните му търсения и проблемите на кариерното му израстване. Портретирайки паралелно и *самата епоха*, откърмила и създала го като *личност*, която той оценява в разговорите-равносметка за изминалия си житейски и професионален път.

В документалната поредица от видеоинтервюта (всяко с продължителност между 120 и 240 минути) с изтъкнати учени от Българската академия на науките и водещите висши учебни заведения в страната, се представя *реалното богатство на научната мисъл у нас*, както и пътят на някои от най-изтъкнатите

изследователи и преподаватели, наложили се в чужбина. Целта е създаване на най-модерен *видеоархив*, който ще бъде достъпен за учени, студенти и всички, които се интересуват от историята на българската наука и култура.

Проектът „*Златен фонд на българската наука. Личностни и социални детерминанти в творческия процес на видни учени*” е уникален не само заради използването на авангардни технически средства, но и защото представя учените като *уникални индивидуалности*, разчитайки на традицията на т.нар. устна история. Предпочитам да я наричаме *живяна история*, понеже е свързана със съхраняване *живата памет на науката* чрез лично споделени спомени, себе-оценки и оценки на епохата. До момента са реализирани 57 записа с характер на документален филм. Акцентът при всеки един от интервюираните водещи професионалисти с крупни научни приноси е поставен върху личностния му профил, социалния статус на учения, неговия мисловен свят, научните му постижения, граждански позиции и човешки равносметки. Отделните интервюта са интересни и като пример на нарочно търсено многогласие на професионални интереси, темпераменти, политически пристрастия. Както читателят ще забележи, има и много „сини”, и много „червени”, „жълти” и т.н. интервюирани, *представящи цялата реална пъстрота на политическия спектър у нас*. И това е един от силните моменти на документалността, понеже запечатва достоверно идеали и принципи, умонастроения и предубеждения. За да се получи *панорамна и полифонична картина на българския научен живот* и на обществените настроения в тяхната контрастност, но и диалогичност.

Благоприятно обстоятелство е, че в условията на демокрация, когато престава да действа синдромът на автоцензурата, се получава освобождаване от комплекса на премълчаването и споделянето на полуистини и се създават условия да изпъкне вярната картина на преживяното в миналото и настоящето, допълнена от моментния анализ в откровен, колегиален разговор, носещ белезите на *спонтанност и отсъствие на предварително премислени схеми*, в които да се подреди прегледно, но и според готови, удобни и преднамерени образци, споделеното като предварително премислено. В този контекст ще добавя, че обикновено интервюираният отговаряше на въпроси, с които не е запознат предварително. И затова беше абсолютно искрен, най-често развълнуван и ангажиран, възприемайки казаното пред камерата и като едно послание към бъдещето. А то е извънредно важно за следващите генерации, за да не се окажем лишени от историческа чувствителност и безпаметни за миналото.

Накратко, проектът „*Златен фонд на българската наука. Личностни и социални детерминанти в творческия процес на видни учени*” е замислен и успешно осъществен в първата си част едновременно като налагане ново разбиране за ролята и значението на научните архиви в епохата на електронните комуникации, но и като фокусиране вниманието върху един, особено за България, слабо осветлен проблем – *живяната от нашите съвременници история, оценена от са-*

мите нейни творци. Поради присъствието на учени от различни специалности, спокойно може да се твърди, че заради мултидисциплинния си характер този модерен аудиовизуален фонд ще може да бъде успешно използван от всички, които се интересуват от историческото развитие на българската наука. Отчитайки същевременно евристичното значение на личните свидетелства за историята на науката и за историята на културата.

ЕГОДОКУМЕНТЪТ И ЕГОЛОГИЯТА КАТО НОВА НАУЧНА ОБЛАСТ

Не е случайно, че в историографията на Новото време тенденцията към прогресиращата индивидуализация е свързана с *егодокументите*, добили огромно значение през 70-те и 80-те години на ХХ век като база данни за теоретическото утвърждаване на т.нар. историческа антропология. Тя добива летящ старт със засилване познавателния интерес към ролята на *личността в историята*, интерпретирана като изразител на културния плурализъм и културния активизъм. Но вече не героизирана, както в господстващата близо две века теория за великите личности като първопроходци, но не и обезличена от култа на историческия материализъм към масите като движещи сили на историята.

В този смисъл интерпретирани, интервютата като „егодокументи” са оригинални и незаменими *самосвидетелства*, разкриващи богата и обективна информация. Доколко те представляват сигурна познавателна основа или съдържат само частици истина, нуждаеща се от реконструкция, прецизиране на фактите и сложен сравнителен анализ, зависи от добрата воля на интервюирания и умението на интервюиращия да го предразположи към откровеност. И колкото по-добре се осъзнава зависимостта доверие-съпричастност между събеседниците, толкова по-малко са предпоставките за прикритост. Тъй като е известно, че и в устното, и в писменото си слово “криейки, човек се разкрива не по-слабо, отколкото ако проповядва” или се изповядва. Като практически безкрайни могат да бъдат означени степените на нарочно *скриване* или щедро *себеразкриване* на индивидуалността в Аз-текста като лична история, родова история, ментална история, история на времето и / или всичко това заедно, правещ го наистина *всеобхватен* или “catch-all-term” Ego-Document.

Самото понятие “егодокументи”¹ издава, че става въпрос за онова, което *иска* да сподели даден човек и то в *обема* и *светлината*, избрани от него. За да изпъкне богатството на *цвет* и *нюанси* по отношение човешката индивидуалност, разглеждана в единство с породилата я социо-културна реалност. В мозайката на Аз-погледа към света на човешките взаимоотношения от определящо

¹ За тях се заговори като за нова познавателна категория едва през 50-те години от холандските историци Жак Пресер и Рудолф Декер, наблягащи върху способността на създателите им да свидетелстват за себе си и да портретират не само своята персона, но и да разкрият вътрешния си живот и живота на своята среда

значение е *зрелостта на самосъзнанието* на споделящия своето битие. Силата и предимствата на начетения и мислещ творец, възприемащ себе си като осъзнат създател на автосвидетелства, е в способността за *рефлексия* и *авторерефлексия*. Тогава неговите привидно „егоцентрични“ и „субективистки“ свидетелства се превръщат от *лична история* в обхватна житейска история и история на времето, осветляваща в унисон схващанията и убежденията на личността, нейните чувства, мисли, идеи, мировгледни терзания върху фона на световната и регионална история².

В качеството си на исторически субект интервюираният за видеоархива „Златен фонд на българската наука“ *се самоконструира чрез устния текст* и конструира света според мащабите и критериите на собственото си световъзприемане. По този начин обаче той създава възможност и на евентуалните зрители, слушатели и читатели да конструират *своята версия* на неговия живот, на споделяната от него история и на онази част от националната история, която е направил свой авторски наратив. Тоест, да оценяват личната му история и глобалния исторически разказ като значими исторически и литературни конструкти.

За всеки реципиент, но най-вече за изследователя, в тях са интересни в еднаква степен и *споделяните данни* за автора, за семейния му, приятелски и колегиален кръг, за обществото и неговото време, както и недоизреченото, премълчаното, скритото, полуприкритото в личното и социалното битие и оценката за тях. Всеки един отговор – чрез съдържанието, тона и мимиката, дава представа защо и доколко интервюираният е откровен, дали предпочита завоалирания, леко дистанциран изказ, дали изгражда Аз-конструкциите като опит за самопредставяне по предварително зададен модел или се себераздава в беседата.

Колкото даденият учен е по-толерантен и диалогичен, толкова по-голяма е гносеологическата натовареност на интервюто в смисъла, който придава на познавателната релация „Аз-Ти“ **Жак Дерида**, когато говори, че то не е самодостатъчно „вглеждане лице в лице“ и не може да се абстрахира от отношението към универсума и да вземе позиция на забравяне и отделеност от света. Точно в това е силната страна на егологията като познаване на аза чрез другия, а съответно – на света, възприеман през призмата на човешките, в случая най-често на колегиалните и роднинските взаимоотношения.

И лично аз, както и моите колеги, сме много благодарни на своите събеседници, които не просто отделиха от ценното си време, но превърнаха процеса на

---

² Виж например Eckart Henning: Selbstzeugnisse, in: Friedrich Beck / Eckart Henning (Hg.): Die archivalischen Quellen. Eine Einführung in ihre Benutzung (Veröffentlichungen des Brandenburgischen Landeshauptarchivs 29), Weimar 1994, 107-114; Bauernleben im Zeitalter des Dreissigjährigen Krieges. Die Stausebacher Chronik des Caspar Preis 1636-1667 (Beiträge zur Hessischen Geschichte; Marburg 1998; Roswitha Jacobsen (Hg.): Friedrich I. von Sachsen-Gotha und Altenburg. Die Tagebuecher 1667-1686, 2 Bd. (Veröffentlichungen aus Thueringischen Staatsarchiven; Weimar 1998-2000

интервюиране в *истинско познавателно навлизане* в духовния им мир и в света на голямата наука. Доказвайки, че колкото повече създаващият чрез интервюто егодокументи има самосъзнанието на *свидетел на времето си*, той превръща автобиографичния и мемоарния разказ в наратив с епистемологична ценност³. Именно в този смисъл може да се говори за *двоен биографизъм*. От една страна в аз-разказите се оглежда представата на дадена личност за себе си, като се добива представа и за родовата, и за социалната биография на интервюирания. Същевременно, във всички интервюта присъства осезаемо *духът на нашето сложно време* и определено може да се каже, че то бе неизменно важно действащо лице в събеседването интервюиращ-интервюиран. Затова не е пресилено да се каже, че всеки (авто)биографичен разказ е по същество и *огледало на епохата*, а всеки биографичен наратив разкрива не само аспектите на индивидуалното битие, но може да бъде характеризирани и като *социална биография*. В този контекст автобиографичното начало е *особен вид историческа памет*, чиито исторически свидетелства гарантират повече обективност и вярност към историята.

Трябва да се има предвид обаче, че в автобиографичния разказ личността на учения бива изобразявана в един авторски и субективен прочит, който бива в социално-психологически аспект коригиран до голяма степен от обективната логика на професионалния творчески път, и от пътя на научните идеи, което обуславя действието на т.нар. *принцип на допълнителността*, действащ като катализатор за разкриване диалектиката на единичното и общото, на личностното и надличностното, на националното и наднационалното в процеса на научното творчество⁴. Именно тогава споделеното във видеоинтервюто се превръща наистина в научен проблем, съдействащ за по-доброто разбиране авторските приноси на дадена изявена личност, нейното място и значение в историята на науката.

ИНТЕРВЮТО КАТО ПОЗНАВАТЕЛЕН МЕТОД

Водени от подобно разбиране, членовете на екипа на проекта „*Златен фонд на българската наука*” използват метода на *насоченото интервю* като изследователски метод, позволяващ във взаимоотношението интервюиращ-интервюиран да се постигне нестандартен и силно индивидуализиран подход при

---

³ Jacques Presser: *Memoires als geschiedbron* (1958), in: M. C. Brands / J. Haak / Ph. de Vries (Hg.): *Uit het werk van dr. J. Presser* (Literair-wetenschappelijke serie), Amsterdam 1969, 277-282; Rudolf M. Dekker: *Egodocumenten. Een literatuuroverzicht*, in: *Tijdschrift voor geschiedenis* 101 (1988), 161-189. Ein erster Ansatz zur Rezeption Pressers erfolgte mit Herman van den Dunk: *Over de betekenis van ego-documenten*, in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 83 (1970) (Themenheft ‘Egodocumenten. Een bijzonder genre van historische bronnen’), 147-161.

⁴ Глазман, М. *Личность Джордано Бруно и возникновение науки Нового времени*. – в “Человек науки”. М., 1974, с. 208

разглеждане миналото и настоящето на българската наука, видяна през очите на нейните творци. Наречено още „фокусирано интервю”, то внася момент на *съзнателно търсена документалност и автентичност*, внушавайки усещането за оживял културен процес и силно личностно присъствие при оценка на отминали и настоящи събития, тоест, към станалото и ставащото.

Независимо дали става дума за *интервю-(авто)портрет* или *проблемно интервю*, предлагащи навлизането в атмосферата и процесите на съответен исторически етап от развитието на дадена наука или научна област, то е насочено към разкриване субективния и обективния смисъл на събитията, в които лицето е било непосредствен участник. И това определя същинското му значение на много важна *изворова база* в историята на науката и на културата. Ученият, споделящ спомените си пред интервюиращия, е в състояние не просто да сподели интригуващи факти и интерпретации, но, съзнателно дистанцирайки се от обекта на своята дейност, той сам получава шанса да види и преосмисли по новому, чрез съзнателни ретроспекции, собствения си път в науката и нейното развитие във времето. Аксиологическата оцветеност придава особена значимост и достоверност в беседата, която някъде се разгръща като диалог, а в други случаи интервюиращият дискретно застава на заден план, документирайки интелектуалното присъствие на събеседника в интервюто като съдържателен монолог, призван да остане като *документ на времето* и *црих от портрета* на съответната личност.

Не куртоазно, а от собствения си опит като интервюиращи, можем да твърдим, че именно състоянието на *споделено доверие* роди атмосфера на *пределна откровеност* и че всички от интервюираните, бяха напълно искрени, без поза и маска в нашите разговори. Те споделяха свободно неща, които дори не са имали предвид, че могат да бъдат обсъждани с доскоро непознати. Може би, защото матрицата от основни питання засягаше пълен кръг въпроси относно личния и професионален живот на учените. Общата част от въпросника включва определен и задължителен спектър от теми за дискусия като факторът „семейна среда и ценности”, съчетан с навлизане в дълбочина на темите образование и първи учители в науката, творческата лаборатория на отделния учен, отношение към социално-политическата реалност, обсъждане същността и значението на научния климат, и стила на творчеството, както и възможностите за културна и респективно научна комуникация, ролята на колегиалната етика. Те вървят в „комплект” с такива възлови за историческото ни развитие и гражданско самосъзнание проблеми като диктатът на идеологията и значението на свободата на мнения и позиции в демократичното общество, за ролята на научните дискусии, за значението на популяризацията в науката, за т.нар. колегиален душманлък и за добрата атмосфера в научния колектив и т.н.

Осъществяването на всяко едно интервю предполагаше ефекта на т.нар. „отключващ интерес”. Важно е също, че интервюираните лица усетиха, че все-

ки от въпросите е роден не от самоцелно любопитство, а от желанието да се достигне до механизмите на професионалното израстване и до отражението на социалните процеси върху съдбата на хората на науката – като се почне от смяната на политическите режими и се стигне до ролята на съвременната българска научна политика за научния прогрес и съдбата на учения. И по тази причина интервюиращите много внимаваха да не прекъсват рязко откровенията на своите събеседници, оставяйки „потокът на съзнанието” да извежда на бял свят нови равнища на евристичност и лични спомени, които понякога се оказват пределено епистемологически натоварени. Дори ако по липса на време някои предварително планирани въпроси останат незасегнати в разговора.

Водещите български учени оцениха и факта, че беше изработен *индивидуализиран сценарий* за всяко конкретно интервю, при прецизиране и персонализиране кръга от въпроси, отнасящи се до профила на научната област на дадения учен и собствените му приноси в нея. Това бе продължителен и трудоемък, но също така и необходим процес на предварителна подготовка от страна на интервюиращия, за да не бъде той обикновен репортер, а ангажиран събеседник в пълния смисъл на думата. Защото само по този начин интервюто се превърна във високоспециализиран познавателен инструмент, различен от традиционните анкети, позволяващ да се концентрира вниманието на отделните участници върху научното развитие на обществото и научната реализация на всеки учен.

Обръщайки специално внимание на етиката и етикета в процеса на провеждане на научното интервю, интервюиращите учени от Института за изследване на обществата и знанието, Университета по библиотекознание и информационни технологии и Института за изследване на изкуствата залегнаха и върху усвояване изкуството на интервюто, често учейки се в крачка, водени от идеята, че майсторството на биографа-изследовател изисква съчетаването на историографската и психологическата достоверност с разкриване моделите на професионалното развитие и на социалната динамика. Понеже биографията и респективно автобиографичният разказ са *продуктивна форма на хуманитарното познание*, водещо до постигане в традицията на биографическия метод осъзнатия стремеж за преосмисляне и представяне феномена на индивидуалността на учения в неговата личностна неповторимост⁵ като способности, стремежи, реализация, творческа съдба, за да се постигне *ценностният смисъл* на индивидуалните творчески усилия и резултати. А това, от гледната точка на историята на науката, насочва не просто към „дешифриране” логиката на научния процес, а дава перспективата на **човешкия дискурс** при представяне историята на научното познание.

---

⁵ Валевский, А. Основания биографии. Киев, 1993, с. 6

Интервюираният и интервюиращият споделят „общо комуникативно пространство”, което създава *ново информационно поле*. Тук голямо значение има инспирираната от интервюиращия *ответна реакция* като начин за проникване *зад* общосоциологическите закономерности, но и *зад* видимостта на частното битие на отделния творец. Тоест, за да се проникне познавателно в професионалния и личния живот на един учен като творческа индивидуалност, е необходимо да се отчита не само кривата на обществените му успехи и социално признание, но и да се обърне самият той *критически* към генезиса на научното си дело и житейските си ценности. За да осветли детството, юношеството и първите си професионални стъпки с оглед на онези личностни качества и характеристики на неговото време, които ще му позволят по-късно да се разгърне като успешно самореализирала се индивидуалност със собствен принос към отечествената, респективно – и към световната наука и култура. Както и за да разкрие действителните измерения на постигнатото като професионална реализация чрез социалния климат – съдействала му или поставила го в отношение на конфронтация, вписване или невписване в мисловните и идеологически парадигми на епохата.

Понеже всяка творческа индивидуалност притежава не само характерологическа уникалност и уникалност на творческите изяви, но и проявленията ѝ в личния, и обществения живот са белязани от нея. Дори един на пръв поглед дребен житейски детайл може да се окаже съществен за разбиране логическа уплътненост в характера на отделната личност и вникване в предпоставките, довели до проява на позитивните качества, допринесли за успеха ѝ, както и за преосмисляне на онези черти, и обстоятелства – житейски и професионални, които са дали негативно отражение върху кариерата и собствено творческите ѝ търсения.

Разбира се, голямо е влиянието и на семейството, родния дом, приятелското обкръжение, накратко – на всички онези фактори, които обуславят личния духовен климат, в който се развива и самореализира творческата индивидуалност. Оттук и *многого безценни детайли*, които съставляват чара на видеоинтервютата и ги правят същински приноси към историята на българската наука. А те се усещат зримо и в писания текст.

На второ място хронологически идва представяне драмата на идеите в съзвучие с драмата на събитията и онова причудливо преплитане на обстоятелства и съдби, което на суеверния изглежда като висш промисъл, а за скептика и рационалиста е просто конфигурация на срещи и сблъсъци на хора, неформални групи, школи, становища, идеи. Затова нашите видеоинтервюта документираща и рефлектираща социалната съдба на науката чрез “проникване” в т.нар. творческа лаборатория или „кухнята” на работния делник, разкриваща мотивацията, подходите на действие, характерологичните особености и пътя на откритията и(ли) заблужденията на даден учен.

Няма да е пресилено да се каже, че гражданското мислене и поведение на дадена личност са неделими от „закваската“, която човек получава в *семејството*. И макар, че професионалистът като личност може да се изгради и в *опозиция* на средата, в която е роден и в която е бил възпитан и е израснал, т.нар. „първи седем години“, когато те са протекли в хармонични и подтикващи индивидуалното развитие и саморазвитие условия, често са *водец фактор* за личностното развитие, което подчертават дебело в спомените си и нашите интервюирани. Наблягайки, че те съществено допринасят за разбиране характера, мотивацията, ценностната система и насоката на бъдещия житейски път на даден човек.

Следователно, автобиографичният наратив разкрива полезна информация за „кодовете“ на получената в семейството нагласа на мислене и поведение, детерминирана от ценностната система и традициите, както и дава представа за начините, по които духовното наследство на семейството бива превърнато в нравствен капитал. Родовата памет и родовите ценности в обобщен вид допринасят за насоката на „духовното ваятелство“ или възпитанието на децата в семейната среда. Тъй като не имането и не престижните връзки имат най-голямо значение за формирането на дадена личност, а онзи поглед към света, който е бил засмукан, ако не с майчино мляко, то със сигурност – с идеалите и представите на семейството за „дължимо“, „желано“, „нравствено разрешено“ или „морално“ и „нравствено недопустимо“ или „аморално“.

От тези, както бихме казали днес, *етични установености*, както и от мирогледните представи и социално-политическите идеали на „семејното огнище“ се определя, в по-голяма или в по-малка степен – като отзвук или като контра-реакция, поведението и ценностната нагласа на дадената личност по-нататък в живота. Ако те не действат като реакция на тотално отрицание по начина, известен ни от историята в случаите с „enfant terrible“ (ужасните деца на своя век) или „сърдитите млади хора“, а са в хармония със собствените принципи и житейски идеали на даден младеж, избрал да служи на науката.

Изглежда точно тогава ученият може да се превърне в модел-образец за младите поколения и да приближи до реципиентите на създаващия се видеоархив *ценността на науката* в обществото на знанието. А има и моралното право да критикува или да дава съвети относно етичните ценности на обществото като цяло и по-специално – да се обръща към младежта от призмата на своята изстрадана житейска опитност.

При работата върху подготовката и провеждането на научното интервю пролича още нещо важно: историята на отделния учен винаги е *част от историята на неговата наука*. Тоест, индивидуалните научни заслуги са път за разбирането историята на науката, която бива съществено обогатявана с приноса на всеки отделен крупен изследовател и чрез аз-разказите му върху неговите научни дирения и изпитанията по пътя към успеха, се демонстрира именно връз-

ката между учения като субект на научното търсене и науката като система за генериране на ново познание.

Не бива да се забравя също, че качеството на учения като професионалист и човек до голяма степен определя качеството на неговата дейност. А то е най-високо и се проявява най-ефективно, когато към научното поприще се пристъпва максимално отговорно и себевзискателно. Защото науката по принцип изисква самоотверженост, талант и жертвоготовност. Тук не става дума за високопарно жонглиране с красиви думи или за демонстриране на граждански ангажимент, а за природата на самата наука, която, независимо от мястото и епохата, през която се създава, предполага поне един критичен минимум от способности, воля и работоспособност, за да може ученият да не бъде просто черноработник, а да инициира, макар и малки, но *нови стъпки* в развитието ѝ като процес.

Или, ако парафразираме Макс Вебер, призиванието е не само вътрешно удовлетворение, коронясано от външно обективизиране като социално признание, но преди всичко осъществяване целите на самата наука като създаваща научни ценностни системи. Следователно, от епистемологична гледна точка, интервюто рефлектира в корелацията лична съдба на учения – социална съдба на науката чрез „проникване” в същността на творческия процес, помагайки за осветляване еволюцията на дадена научна област, и заслугите на интервюирания за нейното обогатяване.

Изборът на лицата за интервюиране бе, може би, най-трудната от задачите пред екипа, осъществил проекта „Златен фонд на българската наука”, тъй като става дума за *свърхтрудния подбор между изтъкнати учени* от Българската академия на науките и водещите висши учебни заведения в страната, с оглед равнопоставеността на представяните от тях сфери на знанието и желаното сравнително равностойно представяне на всички основни научни направления – от естествените през инженерните до обществените и хуманитарните науки, като покажем *значимостта* на българските учени и международното им признание.

Веднага ще уточня, че (тъй като става дума за първи етап от проекта) се насочихме от примерния списък с над 200 имена на изтъкнати български учени – доказани експерти в своята област, а често и добри администратори, всеки достоен да бъде представен във видеоинтервю – най-напред към *представителите на по-възрастното поколение*, както и към хора, чието място в *научната йерархия* ги прави пряко въввлечени в най-актуалните научни събития от последните две години – реформата в БАН и реформирането на българското висше образование. Защото това бяха проблемите, които основно ангажираха времето и вниманието, респективно тревогите и очакванията, на всички български учени през споменатия период. И затова сме доволни, че интервютата всъщност инициираха оживена дискусия по тези жизнено важни за научния ни фронт въпроси.

Но тук именно е нужно да се подчертае, че в оперативен план проектът предвижда *отвореност* или възможност „*Златният фонд на българската наука*” да може да бъде непрекъснато допълван с нови имена (и съответно видеоинтервюта) в хода на реализирането му. Като по този начин бъде осъществена поетапно задачата за по-пълно, до относително изчерпателно, представяне авангарда на българската научна мисъл

Сборникът „Златен фонд на българската наука” (част първа) представя 57 крупни български учени в текстове-извадки от доста по-обширните видеоинтервюта. Тези кратки версии създават само *ефект на предвкушване* на познавателното удоволствие от общуването с изтъкнатите българските интелектуалци като успешни специалисти и ангажирани граждани. Те представят основните щрихи или контура на дадено интервю или отделни фрагменти от пространните беседи или един ескиз, свързан с определена тема (например при монологичната извадка от интервюто на проф. Н. Драгова, плод на неин личен избор). И въпреки пределно редуцирания обем, при задочното общуване с тези изявени ЛИЧНОСТИ, се получава силното усещане за внушително интелектуално богатство като национален капитал.

Във всички интервюта е силно подчертана *човешката страна*. Има доста изразителни – любопитни, драматични или направо пикантни – подробности, като се почне от многото прекрасни епизоди, свързани с „аромата на детството”, преминаем през феномена „нелоялна конкуренция” (също не чак толкова рядък, за съжаление!) и стигнем до риска да бъдеш красива млада жена – като проф. Надежда Драгова – в годините на най-мощния комсомолски устрем, когато дори приятелствата, годежите и сватбите трябва да стават по „класов признак”.

Един нетипичен, но показателен социален срез, например, осъществява чрез уж шеговита забележка акад. Петър Кендеров, който заявява пред чуждестранни колеги, че неговата скромна заплата на учен е, ако не престижна, то поне абсолютно предсказуема, понеже от аспирант до академик месечното му възнаграждение неизменно е равно на 50 бутилки водка „Столичная”.

И това не са второстепенни детайли от житието на българския учен, а доближаване до *същността* на истинската, лично живяна история, както и навлизане в сферата на *приложената социология*, разкриваща начина на живот на хората, които творят българската наука, но същевременно характеризираща индиректно времето, в което живеем всички. И точно в този смисъл **епохата** наистина стана едно от главните действащи лица във видеоинтервюта, наред с учените. Карайки да се замисли всеки читател за европейското самочувствие и ролята на учения днес и във Възрожденското ни миналото или за стандарта на живот на човека на умствения труд преди и след Нежната революция.

Надяваме се, че след прочитането на книгата, читателите ще поискат да се запознаят с оригиналните интервюта в тяхната пълнота от идеи и внушения. За

да усетят присъствието на живите личности и тяхната борба за налагане в професията, както и особеностите на техния характер, показан на работното място, но и в миговете на релаксация. По този начин се навлиза в т.нар. „скорошна история на науката”, чиято актуалност се илюстрира от различни форми на нейната институционализация на Запад. Точно тя е в състояние да представи чрез видеоинтервюта известните български учени като *строители на българската наука през XX-XXI в.*, които често са били и пионери – създатели на цели нови научни области у нас⁶.

Сборникът „Златен фонд на българската наука”, както и първата част от дигиталния видеоархив, като иновативен и оригинален продукт запечата завинаги образите, думите и присъствието на 57 водещи български учени. В този смисъл научните интервюта са важен инструмент, а и медиатор за транслиране на ново научно познание. Съществуването на продукта в две форми – дигитална и традиционна или писмена, ще позволи да се оптимизира трансферът на знания и ще се търсят различни пътища за въздействие върху научната аудитория и масовата публика.

Проектът „Златен фонд на българската наука. Личностни и социални детерминанти в творческия процес на видни учени” е призван да служи, от една страна, като ценна база данни или *мултимедийна информационна банка*, способствайки за публичното утвърждаване и налагане авторитета и евристичните възможности на новия тип научен архив. От друга страна, той успешно се проявява и като работещ, тоест, ефективен инструмент при лекционна дейност, а съответно и в процеса на обучаване на студенти, докторанти и млади учени, подпомагайки работата с архивни източници от нов тип, утвърждавайки ги като общонационално научно и културно богатство. Това е и път към постигане, и съхраняване на историко-научната памет, като неразделна част от националното и световно културно наследство.

Накратко, дигиталният архив „Златен фонд на българската наука”, заедно със сборника с интервюта на видни български учени, е иновативен научен и научноприложен продукт, адресиран към историци, философи, науковеди, учени от отделните научни направления, журналисти и всички интересувачи се от рефлексията на еволюцията, националната идентичност и традиции на българ-

---

⁶ В него за в бъдеще ще бъдат интегрирани интервюта от разработения в края на 90-ти години от секция “История на науката и техниката” към ЦНИИ пилотен проект с видни учени от Българската академия на науките и днес той съхранява уникални егодокументи на корифеи от различни области на знанието като вече покойните Ангел Балевски, Азаря Поликаров, Ефрем Карамфилов, Марин Големинов, Димитър Ангелов, Любомир Илиев, Румен Цанев, Веселин Хаджиниколов и др.

ската наука и култура. И точно затова смело мога да заявя, че той е адресиран не само към специалистите, но и към най-широката културна аудитория.

Накрая искам за изразя сърдечната си благодарност към всички, които допринесоха за реализирането на тази книга – на учените, откликнали с готовност на поканата за интервю, на малкия ни сърцат екип, в който се включиха допълнително колеги с желанието да помогнат да се справим в срок с нелеката си задача, на ръководството на Института за изследване на общества и знанието, на Университета по библиотекознание и информационни технологии и на Института за изследване на изкуствата, както и на ръководството на БАН, на колегите от МОМН, които неизменно бяха готови да ни сътрудничат със съвети, на нашия оператор Иван Янчев, както и на счетоводството на ИИОЗ и на другите ни партньори, на компетентния колектив на издателство „Архимед”, на нагърбилия се с коректурата Румен Бориславов, както и на отговорниците за сваляне на фонограмите за бързата им реакция и стриктност.

Ерика Лазарова

Ръководител на проект *„Златен фонд на българската наука. Личностни и социални детерминанти в творческия процес на видни учени”*

ЧЛ.-КОР. АКСИНИЯ ДЖУРОВА: НЕОПИСУЕМО УСЕЩАНЕ Е ДА ДЪРЖИШ СТАРИНЕН РЪКОПИС В РЪЦЕТЕ СИ

Чл.-кор. **Аксиния Джурова** е родена на 18 септември 1942 г. в София. През 1965 г. завършва специалност „Българска филология” в СУ „Св. Климент Охридски”, а през 1969 г. и специалност „История и теория на изкуството” в Московския държавен университет „М. Ломоносов”. През 1974 г. получава докторска степен. Работи в Институт за изкуствознание към БАН (1974-1980), в СУ „Св. Климент Охридски” (от 1984) и като директор е на Центъра за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев” към СУ „Св.

Климент Охридски” от 1986 г. През 1983 г. получава степен „Доктор на изкуствознанието”. Професор е от 1984 г. Член-кореспондент на БАН (2010). През 1975 г. получава наградата на СБХ за изкуствознание и критика „Николай Райнов”. Интересите ѝ са насочени към изследването на средновековното изкуство на Балканите и Европа и на поствизантийското изкуство на Балканите (XV-XIX в.), където са основните ѝ публикации, но има и многобройни публикации и в областта на съвременното българско изобразително изкуство. Специализирала е в Белградския университет (1972), във Висшия институт за Социални науки към Сорбоната, Париж (1975) и в Еврейския университет, Ерусалим (1991). Член е на Изпълнителния комитет на Международната асоциация на изкуствоведите (АИСА) в Париж (1984-1996), на Изпълнителния комитет на Интер-университетския център за следдипломна квалификация в Дубровник (1987-1996). Вицепрезидент на МАИРСК, 1986-1996, Генерален секретар на МАИРСК, ЮНЕСКО (1997-2000). Гост-професор във Ватикана (1978), в Япония (1981), в Йейлския университет, 1989, във Франция, Сорбоната, Париж (1992), в Израел (1992), в Италия (1993, 1995, 1997, 2005, 2005, 2006).

Проф. д изк. Чавдар Попов: Какво можеш да кажеш за особеностите на твоето житейско и професионално формиране?

Чл.-кор. проф. Аксиния Джурова: На първо място това е самата предиспозиция, която човек носи от родителите си. Първо – по линия на майка ми, родът ѝ е от Кукуш, от Килкиз, тя е част от голямата фамилия на Дървингови. Впрочем, нейният дядо проф. Петър Дървингов е чичо на баба ми, той е чл.-кореспондент на Българската академия на науките и е завършил Военната академия в Торино през 1906 г. като началник щаб на Македоно-Одринската дивизия. По тази линия има още няколко историци от страна на майка ми. По линия на баща ми – татко

цял живот е искал да бъде историк, но съдбата така е устроила, че след Втората световна война поема пътя на професионален офицер, военната кариера. Но бих отбелязала също така факта, че специално по линия на татко в рода имаме духовници. Той самият е завършил семинария – първо в София, после в Пловдив и поддържаше връзки със своите съученици от семинарията. Винаги ни водеше събота и неделя, като имаше време – в манастирите, по църкви. С други думи, за мен това не беше табу, а точно обратното. Спомням си детските си години. Ние живеехме на улица „Марин Дринов“, близо до „Александър Невски“ и когато изчезнех от къщи, което не беше толкова рядко, това беше някъде през 1946-47 г., винаги ме намираха в „Александър Невски“. Така че още в самото начало имах интерес към религията, историята, литературата, изкуството. Тези мои интереси се засилиха особено по-късно, при контактите ми с доц. Петър Илчев, един от най-ерудитаните мой преподаватели, който преподаваше старобългарски. Той винаги идваше при мене и наблюдаваше рисунките, които правех по полетата, повлияни от украсените букви на Николай Райнов. И веднаж той ми каза: „Никой от нас не се занимава относно връзката между украсената буква, образа и текста, защо да не се насочиш в тази област?“ И тогава Динеков, който беше мой учител, (аз съм една от неговите многобройни ученички), ми даде много интересна тема, а именно: „Връзка между образ и слово, т.е. литургия в Боянската църква“. И тогава аз отидох в Института за изкуствознание при проф. Атанас Стойков, да го попитам, има ли смисъл да се насоча, след като вече имам един факултет, да следвам втори факултет и да се занимавам със старите ръкописи. Той ми каза: „Да, ние след Николай Райнов нямаме специалисти, единствената публикация по тази тема беше неговата книга върху орнамент и буква, която малцина знаехме, и разбира се знаеше проф. Дуйчев. Защо сега се намираме в дома на проф. Дуйчев, понастоящем Център за славяно-византийски изследвания към Софийския университет? Това не е случайно. Никога няма да забравя моята първа среща с него. Беше точно в тоя салон и аз го попитах, след като вече няколко души ме бяха консултирали, да се насоча ли в тази област. И тогава той каза „Да“ и ми даде писмо до Марфа Вячеславовна Шчепкина, която беше завеждащ отдел „Ръкописи“ в Държавния исторически музей в Москва, с който Дуйчев имаше много тесни връзки, защото той беше автор на предговора на нейната книга върху Томчовия псалтир. Когато аз отидох при Марфа Вячеславовна Шчепкина, приета вече да следвам втори факултет в Москва „История и теория на изкуството“, тя погледна това, което е написал Дуйчев и каза: „Много Ви благодаря, Вие имате препоръката на Иван Симеонович, (тя го боготвореше), но за да се насочите в тази област, както пише той, аз смятам че преди това трябва да направите нещо. Тогава ми даде списък от 29 книги и каза: „Ще ги прочетете, след което ще Ви препитам и ще реша“. Същото стана и с моя учител по време на следването ми в Съветския съюз Виктор Никитич Лазарев, който беше един от най-големите специалисти по византийско изкуство не само в Русия, но и в Европа. Отначало нашите отношения с него бяха доста тежки. Когато аз му казах, че бих иска-

ла да се занимавам с украса на първославянските ръкописи, такава беше моята насоченост, и че искам да завърша за три години Московския университет, той реагира много остро, и отвърна, че това е невъзможно. Влязохме веднага в лекции, това беше една амфитеатрална аудитория в стария Философски факултет, където беше отделението по история на изкуството, на „Манежная площадь” и пред всички каза: „Погледнете тази българка. Тя е решила да завърши за три години Московския университет. Какво си въобразява тя? Това не са другите университети в света. Това е Московският, тук се учи много. Това не може да се случи”. И това, разбира се, безумно ме амбицира. Аз после отидох при него и му казах, че ще му докажа, че ще завърша и че той ще ми стане научен ръководител, което още повече го ядоса. И след като завърших първата година, взех с отличие двете години наведнъж и при това положение той се съгласи да ми стане научен ръководител. Така имах щастието да имам проф. Динеков, проф. Дуйчев и проф. Виктор Никитич Лазарев като мои учители. Много строги учители, което е най-хубавото нещо, което може да се случи на някого в живота – човек да попадне на високателни учители, които не ти позволяват да си въобразиш, че това, което си написал, и според тебе е хубаво, действително е хубаво.

Проф. Ч. Попов: Продължиха ли да се развиват и обогатяват твоите познания след завършването на висшето образование в Москва?

Чл.-кор. А. Джурова: Да, разбира се, защото в нашата професия човек се учи цял живот. Освен късмета да попадна на много добри учители, имах щастието, след като завърших в Москва и започнах аспирантура към Института за изкуствознание в Българската академия на науките, да замина на специализация в университета в Белград и там да уча при проф. Светозар Радойчич, който беше следващият голям специалист по ръкописи. Както и при Войслав Джурич, най-големият специалист по византийско изкуство След което специализирах и в “*École des Hautes Études*” в Париж и всъщност най-голямата школа за мен беше работата ми с ръкописите. Неописуемо е усещането, да ги държиш в ръцете си. Това бяха страшно благодатни години за нас, затова защото в Комитета за култура, в Агенцията за авторски права и в структурата, която се създаде, а именно „Културно наследство”, отначало към Държавните архиви, впоследствие към Външно министерство, се изработи стратегия за развитието на нашата наука. Тя беше изработена в резултат на реализацията на концепцията на няколко големи имена, между които Александър Фол, проф. Иван Дуйчев и разбира се с помощта на Людмила Живкова. Ние, палеославистите, имахме за задача да се занимаваме със събиране на славянското културно наследство, разпръснато по света. Знаете, че по-голямата част от нашите ръкописи се намират извън територията на България. И тогава се сформира една работна група под егидата на Панко Колев, доскорошен директор на Държавните архиви, която тръгна по света да издирва ръкописи. И мога да кажа, че е голяма тръпка, тогава, когато попадаш на ръкопис, който преди тебе или е бил малко познат, или въобще не е бил познат,

или пък е бил неправилно атрибутиран, т.е. неточно хронологизиран и локализиран. Но доброто в тази национална стратегия беше не само да издирваме ръкописното наследство по света и да го представяме, но и да покажем това, което ние имаме като ръкописно наследство. И в 1976-1977 година започна работата в библиотеката на Британския музей. За първи път Лондонското евангелие, заедно с още 28 ръкописа, които напуснаха Британската библиотека, беше донесено в криптата на „Александър Невски”. Тогава ние показахме нашите ръкописи, плюс тези, които дойдоха от Британския музей. Знаете ли, опашката се извиваше буквално до „Раковска”. Просто хората идваха със семействата и с децата, целуваха витрината на Лондонското евангелие. Страшно важно за нашата професия е да усетиш тръпката, да държиш ръкописа в ръце. От тука тръгна вече нашата работа. Първо с Красимир Станчев публикувахме първия опис на славянските ръкописи в Националната библиотека в Атина. След това с проф. Дуйчев започнахме работа по опис на славянските ръкописи във Ватиканската библиотека. Проф. Дуйчев, заедно с монсеньор Брискар, вицепрефект на библиотеката, беше научен редактор, а фактически Станчев, вече професор в Рим, моя милост и падре Япунчич направихме първия опис на ръкописите, който беше поръчан от току-що поелия престола папа Войтила, бъдещият известен папа Йоан Павел II. Той много се интересуваше от това, което ние, славяните, правим в библиотеката и дойде на моите лекции през периода 1976-1977 година, които бяха във Ватикана. След това имахме няколко срещи с него. Специално аз имам пет лични срещи с него и тогава направихме този първи опис. От 66 ръкописа, познати в библиотеката, в десет хранилища, фондове на Ватикана, открихме още 45, така че сбирката стана 101. След това проф. Маендорф, който беше на един от симпозиумите, организиран пак от нашата държава във връзка със смъртта на Методий, ми предложи да започна да правя опис на славянските ръкописи в Папския институт за Изтока.

За голямо щастие на всички наши слависти и на всички наши учители, които преди Дуйчев, като Богдан Филов, Трифонов и др., както и след него работиха там – Александър Фол, Илчо Димитров, Списаревска, Божидар Димитров и много други колеги, успяхме да осъществим дългогодишната си мечта. Не се сбъдна идеята да създадем научен институт в Рим, но направихме славянския клас към 400-годишната академия Амброзиана в Милано, тоест, Славянската академия, и то доминирана от българи. Искам да кажа, че по отношение на 220-те ръкописа, които се съхраняват на територията в Италия, никой славист вече не би могъл да работи без тези три описи, които са правени от българи. Струва ми се, че това е голяма чест и за Академията на науките, като и за Софийския университет, тъй като ние сме техни възпитаници, не бива да се забравя това. Така че много хора изиграха роля в моя живот. Бих казала, че много голяма роля за мен изигра отиването ми в чужбина след 1989 година, когато за известен период ми беше забранено да преподавам в Софийския университет (от 1992 до 1996 г.) и имах възможността да преподавам в “École des Hautes Études” в Париж и да работя и преподавам в университета в Йерусалим и в Тел Авив. Тогава успях да

отседна и да поживея няколко пъти в Арменския манастир, където бях включена в една международна група по описание на ръкописи. Фактически, това беше, може би, най-голямата ми школа след всички тези сбирки, които описах, поради това, че успях да се докосна на живо с традицията на сирийските, грузинските и арменските ръкописи (грузински и арменски познавах и от по-рано). Сирийските, коптските, етиопските ръкописи, обаче, бяха изключително важни и това ме провокира да направя първия учебник по славянска кодикология в България и в славистиката въобще. Струва ми се, че човек трябва да използва годините на изпитание и времето на изпитание, за да може от всяко нещо да извлече професионална полза и лична.

Проф. Ч. Попов: В какво друго се изрази работата ти в България след годините на следване?

Чл.-кор. А. Джурова: Когато се върнахме от Москва, ние бяхме група изкуствоведи – Ангелина Лаптева, Ружа Маринска, Елка Бакалова, Иван Маразов и моя милост. В другата група беше полски и чешки възпитаници, да не ги забравяме тия хора, Ева Цокова, изключителният ерудит Димитър Димитров и Христо Ковачевски. И през 1971 г. проф. Атанас Божков, той тогава беше министър на културата, председател на Комитета за култура, както тогава се наричаше, ни извика в Софийска градска галерия по повод една изложба и ни каза, че луксът, който ние сме имали да следваме и да завършим, специализирайки в областта на старото изкуство – Иван Маразов с тракийското изкуство, аз със средновековните ръкописи, трябва да го забравим. България няма професионални изкуствоведи и ние трябва да се занимаваме със съвременно изкуство. И нямате представа каква беше моята реакция, защото аз съм по принцип много импулсивен човек и реагирах много остро. Казах: „За какво са тези два факултета, сега правя докторат, а Вие ще ме хвърлите в съвременно изкуство, от което нямам и понятие. Затова че в Съветския съюз, а и в другите страни освен Боянската църква нищо не се учеше от нашето изкуство, да не говорим за съвременното.“

Проф. Ч. Попов: Какви основни направления на изкуствоведската и критическата дейност се очертаха в близките няколко години за теб?

Чл.-кор. А. Джурова: Едното голямо направление беше това за изследването на славянските ръкописи. Другото, което дойде вече по чисто обективни причини, беше свързано с обстоятелството, че една година преди да почине, проф. Дуйчев, след като почина съпругата му, направи завещание. Много държа да кажа тези неща. Проф. Дуйчев направи завещание относно това, неговият дом и библиотека да бъдат дарени на Българската академия на науките за създаване на Център по славяно-византийски проучвания. Написа писмо до проф. Балеvски, на което дълго време не получи отговор. След което ме помоли да връча лично писмото му на Тодор Живков. Аз никога не бях имала официални срещи с Тодор Живков. Не крия, че го познавах лично и че семейно бяхме близки, защото с баща ми са били в един отряд, но никога не бях отивала у него, няхах срещи по работа в кабинета му. Когато отидох при него и чу връчих писмото, той ми каза, че ще се

консултира с ръководството на Академията на науките и ще получи отговор – не аз, а Дуйчев, разбира се. След няколко месеца ме извикаха, връчиха писмото, занесох го на професора. Писмото, за съжаление, беше отрицателно. Проф. Николай Тодоров, който беше тогава шеф на Института по балканистика, предложи още приживе да дадат библиотекар на проф. Дуйчев, който да започне описание на сбирката и неговата библиотека да се раздели на три части в три различни института. Нещо, което проф. Дуйчев абсолютно не прие, но се съгласи с това да дойде библиотекарка, която да започне да описва библиотеката. И тогава направи завещанието, всъщност го преработи, тъй като Академията го отказа. Софийският университет две седмици след смъртта на проф. Дуйчев с решение на Академичния съвет от 14 май 1986 г., (той почина на 24 април същата година) създаде този Център. Това беше доста тъжно като факт от страна на Академията на науките и мога да кажа, че той би могъл да се сравни само с още едно нещо, което се е случило пак на професора. През Втората световна война проф. Дуйчев е заедно с проф. Асен Василиев, проф. Яранов, баща на нашия колега Атанас Яранов-Шаро, който е основател на географията в България, и с когото по македонска линия сме роднини от Кукуш (проф. Яранов, Дуйчев, Асен Василиев и Динеков също са били командирани от проф. Богдан Филев по време на Втората световна война), се заемат да направят една анкета „Аз съм българин“ в Северна Македония по време на окупацията. Преди това проф. Дуйчев вече е направил своята книга „Държавата и църквата“ – тук е запазено писмото. Той пише 12 страници писмо до проф. Богдан Филев с молба да му бъде издадена книгата. Имаме 11 страници и половина отговор защо книгата няма да се издаде. Въпреки това, когато трябва да избират професорите, които да пътуват там, както излезе по „Дневниците“ на Богдан Филев, които издаде проф. Илчо Димитров, там проф. Филев посочва като най-обективен и най-срудирани Дуйчев, който трябва да замине на тая експедиция. През 1971 година проф. Дуйчев поиска тази анкета да бъде дарена на Академията и да бъде публикувана заедно с целия архив, който придружаваше, заедно с някои други, донесени от там. При нас се пази писмото, което отново отразява отказа от Академията на науките. Казвам го това, защото, струва ми се, че тогава се прояви една недалновидна политика. Не съжалявам, че Центърът „Дуйчев“ се създаде към Софийския университет, но говоря всичко това, за да не се допускат подобни грешки, тъй като професорът наистина искаше да даде нещо на Академията на науките. След Втората световна война той, заедно с Бешевлиев и Яранов, са гласувани на Академичен съвет и са отстранени от Академията на науките и от Софийския университет заради „великобългарски шовинизъм“. И той затова искаше да дари Академията. Фактически неговото завръщане в университета стана посмъртно чрез този Център, който се създаде. Проф. Дуйчев се връща през 1937 г. от Ватикана и на тридесет години веднага става доцент в Софийския университет. Махат го през 1946 г. Просто невероятно. Говоря за една перманентна линия в развитието на нашата история и на

нашата култура, която като че ли не можем да я прекъснем и да кажем, че ще установим континуитет. И фактически този Център стана едно място, където се събраха всички ръкописи в България, които бяха на места, които не отговаряха на предназначението на институцията. Най-голямата сбирка на гръцки ръкописи се събра тука. Обнародвах я заедно с още мои колеги от Гърция... Искам да ви кажа, че сигурно ще свърша живота си предимно с подобно удоволствие, пътувайки из балканските страни, защото не само ме привлича фактът, че ние сме безкрайно богати, но то е един своеобразен конгломерат от различни култури и цивилизации, които са се натрупали тук. Балканите са кръстопът на култура и всеки „който преминава“, унищожава и по-малко оставя, са довели до това, че, например, много от нещата са се запазили автентични или има още неоткрити сбирки. Нашата колекция в Центъра „Дуйчев“ е от 450 ръкописа и фрагмента, имаме 280 ръкописа с оригинални подвързии от Средновековието. Библиотека Ватикана, която има 3500 гръцки ръкописа, има само 90 ръкописа с оригинални подвързии. Колегите идват тук, за да изучават оригиналните подвързии. Защо? Защото всеки кардинал, който идва тук, преподава и слага щемпела, а нашите не са имали пари и са си запазили оригиналния вид на книгата. За мен е безумно удоволствие в момента да работя в Държавния архив в Тирана. Една сбирка ръкописи от VI в. до IX век, които ще покажем догодина (2011) на Световния конгрес по византистика. Също – и Охридската сбирка от ръкописи, и гръцките ръкописи в Сърбия, върху които никой не беше работил до съвсем скоро, ама никой. Въобще, едно безумно удоволствие изпитваш да работиш тук, защото виждаш, че има запазена все още една автентичност. Аз съм се опитвала, следвайки примера на проф. Дуйчев, да запазя културните колегиални отношения извън политиката (защото ние на човешко ниво много добре се разбираме с всички етноси и професии), това е било винаги от полза за развитието на нашата наука. Дано да не преживяваме повече катаклизми и революции, колкото и те да се налагат по някой път.

Проф. Ч. Попов: Какви са основните насоки на сегашната работа?

Чл.-кор. А. Джурова: Първо, ние успяхме да запазим неговия корпус от 650 контрагента, с които той контактуваше, т.е. адреси, институти, академии. Той беше член на 12 академии на науките и университети в света, доктор хонорис кауза, знаеше 15 езика, и ние целия този корпус го запазахме. Отделно, професорът беше толкова далновиден, че освен че набеляза хората, които трябва да създадат центъра – това са проф. Велизар Велков, проф. Александър Фол, Георги Бакалов, Маргарита Тачева, моя милост, Елена Коцева, други колеги, в своето завещание той написа: „В случай на катаклизми – защото той беше преживял доста в живота си – да се създаде фондация на името на Елена и Иван Дуйчеви и международен съвет“. Фактически нашият Център веднага от 1991 година създаде Международен съвет – от 30 най-големи учени, приятели на Дуйчев по света и този съвет периодически го обновяваме непрекъснато. Кое е хубавото, което

Дуйчев ни завеща и аз се надявам като ръководител на този Център повече от 24 години да съм го предала на моите млади колеги, и четирите поколения, които имаме тук – най-младата ни колега е на 25 години? Никога не бива да разсъждаваш в смисъл – след мен потоп. Трябва да си отворен, да обучаваш, да предаваш, да препредаваш, да имаш учители. Защото ние, славяните, не можем да си възстановим нашата култура, говорейки за християнската култура, без нейния модел Византия, тъй като ние сме едни адепти, рецептори на една установена в IX в. християнска култура, в нейния византийски вариант – православие. Така не може и Византия по никакъв начин да създаде, да пресъздаде, да реконструира своята култура без славяните. По същия начин, ако ние нямаме след себе си следовници и ученици, просто е безсмислено. И какво направихме? Първо, ние не сме мъртъв институт, нито сме музей. Ние успяхме да станем представители на най-голямата научна структура, която се занимава с изследване на византийското средновековие в Щатите. Ние сме единствената в България, а и на Балканите, библиотека, която получава цялата им издателска поредица. Отделно сме официални представители на Ватиканската библиотека като признателност за това, че Дуйчев е техен ученик и направи толкова неща, за да не се прекъсват връзките, тъй като архивите са много богати. Ние сме единствената библиотека, която има цялата поредица от 278 тома на “Студии Тести”. Освен това проф. Дуйчев беше първият, който проби и издаде още в 30-те години своята книга “Католическите мисионери в България” в поредиците на Ватикана и на Папския институт за Изтока. След него издадохме “Асеманиевото евангелие”, “Описа на Ватикана”, “Описа на Папския институт за Изтока”, издадохме “Манасиева летопис”, факсимилното издание, издадохме “Ватиканския палимпсест”, най-старият открит кирилски ръкопис в света, т.е. континуитетът продължава. При посещение на хора от Ватиканската институция или на колеги от цял свят, те идват тука, защото това е най-богатата библиотека в България по въпросите на славяните и Византия. Ние сме филиал на Софийския университет, но това не ни пречи да бъдем и абсолютно автономни като библиотека и отделно – да бъдем автономни на научно ниво. Освен това, което беше най-хубавото и за което много се радвам, че моите колеги продължават този дух. Ние имаме лекции и освен чисто научен център, сме и едно учебно-методично звено. Всъщност една структура, която от тук нататък ще бъде най-модерна и актуална с оглед съвременните изисквания за образование, които са в Европа. При нас имаме три магистърски програми. Имаме и няколко бакалавърски програми. Студентите идват с такова удоволствие, дори когато снегът е до коляно. Има дъждове и лошо време, но те идват тука защото има какво да видят, има какво да пипнат. Ние имаме ръкописи – славянски, латински, гръцки, османотурски, двуезични, триезични, караманли, т.е. те могат да видят какво представлява всичко това. Така че континуитета аз го виждам във връзките с институциите по света, които запазахме от проф. Дуйчев е във връзка с поколенията, с оглед възможността да създадеш следовници, ученици – основната мечта на професора.